

HIT és JÖVŐ

„KEGYELEM BŐL
TARTATTATOK MEG,
HIT ÁLTAL”
Éf. 2.8.

A KÉT BUDAPESTI REFORMÁTUS EGYHÁZMEGYE ÉRTESÍTŐJE

III. évfolyam 5. szám

BUDAPEST

1991. október

Fohász Délvidékért

Július 30-án indultunk Eszék-ről... Egy Laskó nevű faluig utaztunk... Laskóig néhány sivár falun át, vagy ilyenek mellett vezetett útunk, mint például Kopács és Daróc. Mindenütt elhagyatott, fölperzselt templomokat láttunk. ...Laskón művelt evangélikus lelkésze akadtunk. Az egész lakosság – kizárólag magyarok – két szin alatt áldoz... Kevés errefelé az ember... – E sorokat nem 1991 rakétatámadásai és aknátüze nyomán írta a szerző. 1553-ban (!) jegyzi Dernschwam János a Fugger bankház nagytudományú és nagytekintélyű főtisztviselője Konstantinápolyból hazafelé vezető útján naplójába. A „művelt evangélikus lelkész” – akivel Laskón találkozott: Sztárai Mihály 120 magyar és horvát anyanyelvű eklézsia reformátora, s Dunamellék első püspöke.

Dernschwam János a nagy üzletember érzőszívű és tudós humanista. A romok mögött meglátja az

egykor viruló falvakat. A romok között heverő csontvázakban felismeri az egykori szorgos gazdákat, szerető anyákat, csivitelő gyermekeket. Sorraiból kitűnik, hogy a számok és talérok emberének szívét fájdalom szorítja.

A minapi hiradóban láttuk, hallottuk: lerombolták és megszállták – kik? mik? miért? – Kórógyot, Szentlászlót. Több, mint ezeréves települések a Vuka-partján. Elődeik – mint avar származékok megelőzték mind Árpád magyarjait, mind Pribina szlávjait. Túléltek tatárjárást, két évszázados törökudulást. Mi lesz velük?

Szívbeli meggyőződésünk, hogy nem szerb indulatok, s nem horvát nacionalizmus, hanem a vöröscsillagos „szocialista humanizmus” utolsó rugásainak egyike e szomorúan fájdalmas eseménysorozat. Ha már nem uralkodhat tovább, sirassa meg minél több ember bukását... Ezért tör, zúz, öl és perzsel.

Szeretjük és tiszteljük az emberül érző és életük kockáztatásával tüntető belgrádi katonaszülőket. Ők is emberi életre vágnak.

A felebaráti szeretet szép példája az, amit évek óta tesz a Jugoszláv Református Keresztyén Egyház. Évkönyvét nemcsak magyar nyelven írja, hanem szerb-horvát nyelven is. Egyrészt azért, mert a magyarok jelentős része ezt is érti, – érthesse más is. Másrészt Sztárai Mihály reformátor példája nyomán vallották –, ő ugyanis a Dráva mindkét partján mindkét nyelven hirdette az evangéliumot – hogy mindenkinek az ő nyelvén, hogy „minden az Isten törvényén éljen, minden imádja Nevét...” (Sylvester János előszavából a sárvári Újtestamentumban. 1541.)

Mi most sírunk, szeretünk és imádkozunk.

Mert szívből szeretünk, azért imádkozunk buzgón Urunkhoz, aki maga is „Úgy szeretette a világot, hogy az Ő egyszülött fiát adta, hogy aki hisz Őbenne, el ne vesszen, de örök élete legyen” (János ev. 3:16).

Imádkozunk azért, hogy épülhessen újjá Kórógy, Szentlászló, Tordinci, Vinkovci, Bellye, Kopács, Hercegszőlős, s a többi meg nem nevezett település népe lelke, temploma, eklézsiája.

Kórógy, Szentlászló, Haraszti, Kopács gólyáiról nevezetes. Mindegyik házon található fészek, némelyiken kettő is. A zordon időszak elűzi őket. Tavaszra visszatérnek. Fészkeiket rendbeteszik és új nemzedéket költenek. Itt a hazájuk!

Imádkozunk a Délvidék békéjéért! A kórógyi templom megkíméléseért rimánkodó – s ezért agyonlőtt – hűséges kurátor gyászoló szereteteiért. Mindazokért, akik valakit siratnak. Sztárai Mihály népéért Baranya-Szlavóniában, Bácskában, Bánátban, Muravidéken és szomszédaiért.

Papp Vilmos

SZTÁRAI MIHÁLY

Sem születési, sem halálozási idejét nem ismerjük pontosan. Csak azt tudjuk róla, hogy magas kort ért, hiszen egy adat arról szól, hogy mint sárospataki ferences szerzetes jelen volt a mohácsi ütközetben, 1578-ban pedig *Bornemissza Péter* prédikációs könyvében (a negyedik kötetben) még mint élő emberről mondja róla, hogy „noha értelmes és tudós ember, és sokat épített Magyarországon, de őtet is megbírja néha az harag, néha a bor is.”

Valószínűleg Drávasztárán született, fiatalon a Ferencrendbe lépett, külföldi tanulmányai során Padovában teológiát és zenét is tanult. Sárospatakon lett lutheránussá és volt rendfőnökeivel, a tudós *Kopács István*nal együtt részt vett a pataki iskola megszervezésében. Később Baranyába ment és 1544 óta Laskón működött. Hét év alatt sok küzdelem és életveszély között a Délvidéken – a történeti hagyomány szerint – százhusz evangéliumi gyülekezet alapját vetette meg. Egyik fő térítési eszközüül az éneklést választotta. Később Tolnán, majd ismét Laskón, azután Gyulán, Sárospatakon és Pápán viselt lelkészi szolgálatáról vannak adataink. Arról is van feljegyzés, hogy 1574-ben sikertelenül pályázott a soproni prédikátorságra.

A hagyomány arról is beszámol, hogy a laskói templomdombon esténként hegedűje kíséretével szép, messze zengő hangon énekelte saját szerzésű zsoltárait és más énekeit. Mintegy huszonöt bizonyosan tőle származó éneke közül tizenhat a zsoltár. Ezekben a többnyire szabad átköltésekben az eredeti zsoltári tartalom mellett megszólal az egyéni, lírai hang is: zsoltárait részben újszövetségi tanulságokkal, részben a török uralom alatt sínylődő magyar nemzetre, nem egyszer a hatalmasok, vagy ahogyan ő mondja, „az fő népeknek” gonoszága által elnyomott szegény nép szenvedéseire utaló reflexiókkal színezte.

Ezenkívül vallásos tárgyú elbeszélő énekeket, néhány ünnepnapra dicsőretet és két hitvitázó drámát (*Papok házassága* és *Az igaz papság tiköre* cím-

mel) írt. Mivel énekeinek egy részében, mint pl. 260. énekünkben is, a versszakok kezdőbetűibe sorban belefoglalta a nevét s azt olykor, kivált hosszabb énekek verseiben egy latin vagy magyar nyelvű mottóval is megtoldotta, vagy ha ez nem történt meg, valamelyik kortárs – ennek az éneknek az esetében *Bornemissza Péter* – nevezte meg őt szerzőül, azt is elképzelhetjük, hogy a névtelennek tartott énekek között ma is rejtőzik olyan, amelyeknek ő a szerzője, csak éppen semmi bizonyító adatunk nincs rá. Nevéhez fűződő énekeink: 197., 254., 255., 260., 384. dicséret.

* * *

Sztárai éneke 384.

1. Sok inségünkben hozzád kiáltunk, Felséges Úr Isten, Mert parancsoltad, hogy megkeressünk A mi szükségünkben.

2. Tudjuk, hogy méltán mi bűneinkért Te megvertél minket, Mert nem tiszteltünk, sőt ingerlettük Te szent Felségedet.

3. A mi atyáink mi velünk együtt Ellened vétkeztek, Azért, hogy téged ők nem ismertek, Téged nem tiszteltek.

4. Reád maradtunk, mert mindektől Mi elhagyattunk, Az ellenségtől ostromoltatunk, Naponként rontatunk.

5. Ígéretedből, te szent igédből Téged megismertünk; Szent Fiad által néked könyörgünk; Légy kegyelmes nekünk!

6. Ne hagyj, tekintsd meg ígéretedet, És a te népedet, Kik tiszta szívből mostan dicsérik A te szent nevedet.

7. Végy ki immáron e nagy inségből. Pokol köteleiből, Hogy te szent neved magasztaltassék Mi nemzetségünk től.

8. Sok hálát adunk, mint Istenünknek És mi Teremtőnknek, Te Szent Fiadnak és vigasztaló Szentlélek Istennek.

A Jugoszláviai Református Keresztény Egyház címere – de meddig?

Menekülők imája

Óh, nagy Isten! Hozzád esdünk:
Most légy a mi segedelmünk!
Mert nagy csapás sújtott minket:
Nincs, hová hajtsuk fejünket!

Nincs hajlékunk, porrá tetted:
Népedet de meg büntetted!
Sok vagyonunk semmivé lett:
Tűzben szállt ránk az ítélet.

Házainknak porhalmára
Hull kiomló könnyünk árja:
Égre nézve, zokog ajkunk,
Könyörülj, Úr Isten, rajtunk!

Óh, jó Atyánk! szánj meg minket:
Elégeld meg könnyeinket!
Sújtó kezéd rólunk vedd el:
Irgalommal bánj népeddel!

Mikor borulsz...

*Szegény magyar, gyász a sorsod,
Fejed mégis fenn hordol;
Mikor borulsz sírva végre
Jézus Krisztus elbit térére?*

*Szegény magyar, sok a vétkeid,
Tennen erőd meg nem védhet;
Mikor nézel hittel végre
Jézus Krisztus keresztjére?*

*Balsors üldöz, bánat éget,
Nem találod békeséged,
Mikor borulsz oda végre
Jézus Krisztus kebelére?!*

Vargha Tamás

KÁLVIN ÉS BARTH AZ ÉLET ÉRTELMEÉRŐL

Kálvin Katekizmusában felteszi a kérdést: *Mi az emberi élet fő célja? – Isten megismerése.*

Ehhez Barth hozzáfűzi: „A reformáció korának nyelvén, s különösen Kálvin nyelvhasználatában nem csak azt jelenti ez, hogy valami végső pontjára, céljához jut, hanem elsősorban azt jelenti: *ami az embert egy életen át vezérli.* Így a cél annyit tesz, mint az élet értelme, az élet célszerűsége. A cél tehát nem az élet vége, lezáródása, hanem folyamatos cselekvés. Ez az akció: Isten megismerése. Ez a döntő, elsődleges, de semmiképpen sem az egyetlen akció. Hiszen vannak másodlagos célok is: család, haza, hivatás, kultúra, de mindezeknek össze kell függniük a fő céllal.”

Kálvin: *Miért mondd ezt? – Mert Isten azért teremtett minket és helyezett a világba, hogy bennünk dicsőítse meg önmagát. Így teljesen helyénvaló, hogy életünket, aminek kezdete és eredete Ő maga, az Ő dicsőségére szenteljük oda.*

Barth: „Kálvin Isten ismeretét összekapcsolja az Ő dicsőségével. (Objektíve) megállapítja, hogy Isten életünk kezdete, s ebből (szubjektíve) arra következtet, hogy életünknek csak az Ő dicsősége szolgálatában van értelme. Egyszóval: Isten dicsőségére élünk... Az Újszövetség három formáját ismeri a „megdicsőítésnek”: 1) Isten megdicsőülése az ember által (ezt Jézus Krisztus teljesítette); 2) az ember megdicsőítését Isten által; 3) Isten megdicsőülését önmaga által. Az Újszövetség azonban nem tud az embernek ember általi megdicsőítéséről. Az ember csak Istent dicsőítheti, önmagát nem...”

Van egy még pontosabb meghatározás is. Amikor ugyanis dicsőségről és tiszteletéről beszélünk, mindig felnagyításra gondolunk. Emlékeztetek erre a versaillesi feliratra: „A toutes les glories de la France!” – Franciaország teljes dicsőségére!“. Az emberi dicsőség és tisztelet egyet

jelent azzal a nagy lármázással és kísértettel, mellyel megpróbálunk valakit vagy valamit többnek feltüntetni, mint ami valójában. Istennek azonban nincs szüksége semmiféle látványosságra, hogy dicsőséget szerezzen magának. Elég csak annyi, hogy megmutassa: kicsoda Ő, elég, ha kijelenti magát.”

Kálvin: *És mi az ember legfőbb java? – Éppen ez.*

Barth: „Kálvin különbséget tesz az ésszerű és a jó között. Mi az ember legfőbb java? Mi teszi az

CATECHISMVS
Ecclesiae Geneuensis,
HOC EST, FORMVLA
erudiendi pueros in doctrina Christi.

IO. CALVINO AVTHORE.

GENEVAE.
M. D. L.

embert boldoggá? Tudjuk jól, hogy az értelem (ahogy szokványosan beszélünk róla) és a boldogság (ahogy elképzeljük) nincsenek mindig összhangban egymással. Kant igen határozottan tanította, hogy az embernek csak az ésszerűsége szabad gondolnia, s el kell tekintenie a boldogságtól. Kálvin ugyancsak határozott férfiú, de számára értelem és boldogság között van összhang. Szerinte az ember legfőbb értelme és legfőbb kötelessége azonos legfőbb javával és legfőbb boldogságával. Az ember legfőbb boldogsága: Isten dicsőségére élni.”

Kálvin: *Miért nevezed Isten ismeretét a legfőbb jónak? – Mert enélkül rosszabbak lennénk a tudatlan állatoknál.*

Barth: „Ezt a következőképpen értem: ha az ember nem tölti be feladatát, hogy ti. Isten képe legyen, akkor a tudatlan állatok szintje alá süllyed. Hiszen a tudatlan állatok (s ezt mondhatjuk a teremtett világról is) azt teljesítik, amit Isten akart velük, amikor megteremtette őket. Nyilvánvaló, hogy ettől még nem válnak Isten képévé. De megvan a rendeltetésük, s ők ennek eleget is tesznek. Ha azonban az ember elvételi rendeltetését, minden teremtmény mögé zuhan vissza. Nem csak az állatok, hanem a körülöttünk lévő kövek, csillagok, rovarok mind túltesznek rajtuk annak a feladatnak a teljesítésében, amit Isten rendelt számukra. Körülöttünk tartós, örök dicséretmondás. Minden teremtmény egyesül abban az igyekezetben, hogy Istennek, Teremtőjének választ adjon, megfeleljen Neki. Ám ennek a kórusnak a középpontjában, a teremtés egész zenekarának centrumában az az ember áll, aki nem teljesíti küldetését, nem valósítja meg rendeltetését. Az ember igazi nyomora *ebben* van: nem teljesíti teremtési célját...”

Isten megismerése nem olyan ismeret, ami megelégedhet önmagával, ...az istenismeret szolgálat, ami lehetővé teszi, hogy Istent dicsőítsük... Az istenismeret nem hagy minket érintetlenül, közömbösen, hanem magával ragad. Általa Isten „befog” és befogad minket szolgálatába... Kálvin négy pontban fejt ki Isten helyes és igazi tiszteletének módját:

1. egész bizalmunkkal forduljunk Hozzá,
2. Neki szolgáljunk azzal, hogy akaratának engedelmeskedünk,
3. minden szükségünkben Őt hívjuk segítségül, s Nála keressük minden javunkat és üdvösségünket,
4. szívvel és szájjal valljuk, hogy egyedül Tőle jön minden jó.”

(Idézet Karl Barth: *Das Glaubensbekenntnis der Kirche* c. könyvéből, Zürich, 1967. 11–16. ol. szemelvényezve, ford.: B. L.)

REFORMÁCIÓ

Gyökerei

A XVI. századi reformáció – jól lehet több jól megkülönböztethető változata alakult ki – lényegileg lelki esemény, amely természetesen az emberi közegen keresztül hatott a társadalomra is. Isten tiszta Igéjének (újbóli) felfedezése és az ebből fakadó belső igény, hogy nyíltan hirdessék azt.

A reformátorokat – nem tévesztendő össze a reformerekkel – az a meggyőződés ösztönözte, hogy ez a mű Isten műve, amelynek megalkotásában ők –ti. a reformátorok – csak Isten eszközei, munkatársai. Gyökere ebben a hatalmas felismerésben rejlik: „Retro ad Scriptura” = vissza a Szentírásához!, az abban foglalt, a Szentlélek által a szentírók révén lejegyzett Kijelentéshez.

Ebből fakad, hogy a reformációt inkább a lelkeség, azután a kultúra, a teológia területén kell vizsgálni és értelmezni, úgy, hogy a társadalmi vetületét sem lehet figyelmen kívül hagyni. Ez a történelmi fordulat így lehetett az emberiség életének egyik alapvető mozzanata, amellyel elért az ember a tudat szabadabb kifejeződéséhez. Segítette azon erőket, amelyek a középkor lebontásához vezettek.

Lényege

A reformáció lényege, üzenete a mindenkor, de legfőképpen a keresztyén ember számára az alábbiakban foglalható össze:

a) *A HIT egyedül a Szentírásról alapul.* A hívő, a protestáns egyházak, a gyülekezetek számára az egyedüli normatív tekintély Isten Igéje, melyről a Bibliából szerezhetünk tudomást.

A Szentírásban Isten szól az emberhez; ezt az Írást emberek írták a Szentlélek sugalmazására, ihletésére. Tekintélye üzenetében van, amelyet Jézus Krisztus személye és munkája foglalt egybe.

b) *Üdvösség, örökélet egyedül KEGYELEM által.*

Az ember bűnös. A teremtő Istennel szembeni engedetlenség, lázadás szolgásgára kárhóztatta az

embert (a bűn szolgájává). Ebből fakad, hogy az önszeretettel jellemezhető léte ráveszi az embert, hogy önmagával helyettesítse Istent (=önistenítés).

Egyedül Isten az, aki Krisztus személyében és művében eltörli a bűnt, a kereszten történő önfeláldozásával, s az ezt elfogadók, a bűnbánatra jutottak számára, a hit révén, Isten irgalmazó kegyelme által örök életet adhat.

Ez a hit nem akar mást maga mellett tudni, élete Urának elfogadni csak Istent, Jézus Krisztusban. Csak e hit által állhat meg az ember Isten előtt, s nem cselekedetei révén, mert az ember Istentől csak kaphat, de nem adhat Neki semmit, mert „Mi az, amit nem Tőle kaptunk!”. A hitet is Tőle kapjuk, ajándékként, így az örök élet is, mint a hit következménye Óáltala lehet.

c) *Etikája a szabadság etikája*

A hívő ember kegyelemből él, s ennek következtében felelős saját választásaiért és döntéseiért. Olyan etika ez, amely egyrészt magára tudja vállalni a saját hitét minden körülmények között és helyzetben, másrészt mert a Krisztusban való hitből fakad, ezért a másokért való szolgálat etikája.

Ez a szabadság soha nem megy át szabadosságba, mert a kettő, krisztusi szabadság és az emberi szabadosság, az két külön erőterben „mozog”.

Lényegét illetően még elmondható, hogy a reformáció hirdette a lelkiismeret szabadságát is; hangsúlyt helyezett az egyéniség tiszteltére, valamint korábban a nemzeti eszme egyik hordozója volt, s mindezeket együttvéve – történelmileg – a demokrácia első diadalát jelentette a – keresztyén – emberiség számára.

Az Istennek szabadon engedelmes, boldogan – belülről fakadóan – hitvalló, győzelmesen cselekvő (az örök élet távlatában), szenvedő SZERETET-ÉLET, azaz hívő (és nem csupán vallásos) élet.

Eredményei

a) Az előbbieket jelentékenyen elmélyítették az európai emberiség

lelki életét, lelkeségét, személyesebbé tették a keresztyén életet, finomabbá és élesebbé az emberi önvizsgálatot, az egyetlen örök és felülmúlhatatlan tekintélyhez, az élő Isten Igéjéhez kötötté tette azt;

b) Jelentős befolyást gyakorolt az erkölcsi felfogásra és az erkölcsi életre; az Isten törvényének meg egyező emberi hivatásnak és munkának egyforma erkölcsi önértéket tulajdonított. Ennek révén egy-két nemzedék után az egyházak népének erkölcsi színvonala a reformáció előttihez képest jelentős emelkedést mutatott;

c) Az iskolázás, a népoktatás gondolatának felvetője a reformátor Luther volt; ez kiterjedt később mind az alsófokú, mind a felsőbb fokú oktatásra is;

d) A könyvnyomtatást kiaknázó reformációval mind a tudományos, mind a népszerű irodalom óriásit fejlődött, a nemzeti nyelvek fejlődésében, megújításában is – egyes országokban – óriási jelentőséggel bírt, lásd Károlyi Gáspár vizsolyi Bibliája, az első teljes magyarra fordított Szentírás;

e) Társadalmi vonatkozásban: az Istennek engedelmeskedő ember az evangéliumi szabadság előérzetével egyre kevésbé volt hajlandó minden bírálat nélkül belenyugodni az akkor patriarkális és paternalista rendbe. Felébresztette az ember hajlandóságát a kormányzás autonóm és demokratikus formái iránt;

f) A kálvini irány (református) a modern kapitalizmus kifejlődésének adott eszmei alapot és erőt.

Mindezekből fakad, hogy a reformáció örökösei, az egyházak, népek számára a szüntelen reformáció, az emberi élet szüntelen jobbá tételére, a mindenkorinak jelennek felülvizsgálatára készítet, az evangélium minél tökéletesebb megélésére sarkall és általa készíteti az emberséget több jóra.

Hantos Jenő

ASSZONYSORS A REFORMÁCIÓ KORÁBAN

Ezzel a cikkel emlékezünk azokra a küzdelmes sorsú, „derek” asszonyokra, akik hittel állottak reformátor férjük oldalán. Németföldön, Svájcban, Hollandiában, Angliában, Magyarországon, valahol Európában. Azokért mondunk hálát a Szentháromság Istennek, akiknek neve – jól-lehet mi nem is tudjuk mindnyájukét –, fel van írva a mennyekben, feleségként, édesanyaként, hitsorsosként. Közülük most WIBRANDIS ROSENBLATT-ra (1504–1564) emlékezünk, akinek sorsa akár tipikusnak is tekinthető a reformáció korában.

A svájci Bazel reformátora: Johannes OEKOLAMPAD (1482–1531) negyven éves korában kezdte el nehez, hitújító szolgálatát a városban. Édesanyja nemrég halt meg, így nagy szüksége volt társra, segítőre. Elhatározta, hogy megházasodik. Egyik barátjához írt levelében említést tesz arról, hogy mennyire kívánna rátalálni egy igazi „keresztyén nőtestvérré és főnixre”. Az akkor 17 éves Wibrandisról ezt írta barátjának: „Az Úr elhúnyt anyám helyére ezt a keresztyén hitvest küldte. Szegény ugyan, de köztisztelőben álló családból származik, s hozzácsokolt a kereszthordozáshoz. Kérem az Urat, hogy a házasság boldog és tartós legyen”. Wibrandis hamar belejött a megsokasodott teendőkhöz, a reformátor paplak vendégház-jellegéből adódó sokrétű lelki és fizikai munkába. A bázeli és strassburgi hitújító lelkészek és családjuk is hamar megszerették a dolgozó és tapintatos fiatalasszonyt.

Házasságkötésük évében, 1528-ban fiúnak adott életet Wibrandis asszony, akinek férje közben Bazel főlelkésze lett. Két év múlva kisleányuk született. Közben heves viták és küzdelmek dúltak a városban, s a családi otthon csendjét felverte a hitviták zaja. Férjének még éjszaka idején is védenie kellett reformátori nézeteit, s amikor az utcán járt, sokadalom támadt körülötte, s legutóbbi ígéretdetéseit mondandója felől faggatták, vagy vonták felelősségre. Az ifjú anya és feleség a feszültségek között álló férjet imádsága és gondoskodása karjaival vette körül. 1531-ben megszületett harmadik gyermekük. Néhány hónap múlva azonban férje a kiállott izgalmak, több éve tartó heves viták miatt kiváltódott súlyos fekélyébe belehalt. Ekkor 1531. november 23-át írtak, s a fiatal özvegy még csak 27 éves volt.

Baráti körükhöz tartozott Wolfgang CAPITO (1478–1541), strassburgi hitújító, aki nemrég vesztette el feleségét. Korabeli szokás szerint a baráti körből ismert, megbízható özvegyet, egy másik egyedülálló vette magához. Így kötött házasságot Capito-val Wibrandis. Erről Martin Bucer, ugyancsak strassburgi reformátor lelkész ezt írta: „Az ilyen házasság-

kötés, kedves Barátom, igazán értelmes és kegyes dolog. Hiszen így egyszerre találnak gondoskodásra az özvegy és Krisztus hősnének Oekolampad-nak árvái is. Emellett Wibrandis asszony olyan csendes, választékos és odaadó lelkületű, hogy ez csak nyereség lehet”. Ezek után átköltözött Wibrandis gyermekeivel Bazelből Strassburgba, ahol ugyancsak próbatételes időket élt meg. Anyai és házastársi kötelességei végzése közben hordozta megbetegedett férje terheit, viselte a pénzüke gondjait. S közben születések és csecsemőhalálozások fenyegetései és árnyékai próbálták lelkét és hitét. 1541-ben a fekete halál, a pestis dühöngött a városban, ami elra-

adta férjét Capito-t és három gyermekét is. A gyász fátyla borult imádságos lelkére. De élnie és küzdenie kellett tovább életbenmaradt gyermekeiért, hitsorsosaiért. Hogyan tovább?

Isten kifürkészhetetlen akarátából az történt, hogy a már említett baráti kör lelkész-reformátora, Martin BUCER (1491–1551) is ott élt családjával a pestistől megtizedelt városban. Felesége, Elisabeth szintén megkapta a halálos kórt, s ekkor ágyához hivatott barátnőjét, Wibrandist. Felkérte, hogy halála után lépjen a helyére: legyen a baráti kör és feleség nélkül maradó Bucer mellett „jó feleség, hú anyja és gondos háziasszony”. Csak sejteni lehet, mekkora vívódást jelenthetett ez a kérés az akkor 37 éves, s már kétszeri özvegyeséget megélt Wibrandis számára. Am a reformáció nyugtalan, harctól, hitvitától, járványtól súlytott, s mégis gyönyörűen fénylő, evangéliumi világosságot

hozó korában így nézett ki nem egy asszony hétköznapi élete, döntésre kényszerítő külső körülménye.

Wibrandis Rosenblatt annyi szenvedés, „oldás és kötés”, születés és temetés után megértő férjet és apát kapott Istentől Bucer személyében. A reformátor sokat adott felesége véleményére: ő volt írásai és prédikációi első kritikusa. De nem tartott sokáig ez a boldogabb időszak sem. A pestis dühöngése után végigsöpört a városban az ellenreformáció vihára. Bucer kénytelen volt elmenekülni Angliába. Gyermekeit, feleségét és idős édesanyját hagyta hátra a bizonytalanságban. Az önkéntes száműzetésből így írt: „Szívből szeretett, kedves, hú Wibrand-om... Itt szokatlan számomra az étel, mindig csak hús hússal, ritkán van tojás, zöldség... Ha Isten engedi, hogy eljöhess, hozd magaddal a gyermekeket is” (1549. augusztus). 1550 nyarán Wibrandis visszatért Angliából Strassburgba, ahol közben minden vagyonát elkobozták, őt magát bíróság elé állították. De mint szabad polgárt, nemsokára elengedték. Visszatért férjéhez Angliába. Néhány boldog pillanatra ajándékba kapott örömteli, családius hét után elvesztette az utolsó földi kedvest is. Őt gyermekével és özvegyesége minden gondjával hazatért ifúsága városába: Bazelbe. A városra 1564-ben lecsapott a rettenetes mértékben arató halál, a pestis, s egyedül Bazelben 7000 embert ragadt el. Közöttük volt Wibrandis Rosenblatt is. Rendkívüli életének megrendítő végét egyedül példájának híre és emlékezete élte túl. A svájci Baszileiában, Bazelben máig őrzik és tisztelik benne az Urat, a megújult egyházat, a hitújító lelkészeket szolgáló nőtestvért, s az övéit vállaló, áldozatos anya emlékét. Nemrég egy szép kiadványban is megemlékeztek róla. Szolgáló, tapintatos lényé temetése módjában is elrejtteni igyekezett önmagát. Akarata szerint a bázeli nagytemplomban helyezték testét nyugalomra, első reformátor férje hamvai mellé. Végőhaja szerint nevét nem vették rá a fedőlapra, Oekolampad neve mellé...

Békefi-Röhrig Klaudia

1. Dum redixit... Némelyek magyarázata nehézkes és kényszerített, hogy ti. ez a zsolttár valamiféle jövőbeni dologra vonatkozó prófétálás volna. Én nem kétlem, hogy a zsolttár a nép visszatéréséről íródott, és ezért a b's'b igét múlt időben fordítottam. Akárki volt is a szerző (akár egy lévita, akár egy próféta), azért mondja a megszabadulás módját olyannyira csodálatosnak, amit lehetetlen is a szerencsének betudni, hogy meggyőzze a hívőket: beteljesült a Jeremiás jóvendőlése, aki a fogság idejét 70 esztendőre jóvendőlte (Jer. 25,12; 29,10). Az álmódok szóval, amely a hihetetlen eseményt jelöli, arra int, hogy a hálátlanságnak semmi helye nincs immár. Amikor Isten a megszokott módokon cselekszik, az emberek, gonosz természetűek lévén, különböző okokat költögetnek, csak hogy Isten kegyelmét elhomályosítsák. Mivel pedig a nép visszatérése olyan ragyogó csoda volt, hogy az emberek minden gondolatát áthatotta és bámulatra készítette, el kell ismerni, hogy Istennek kiváló tette volt ez. Emiatt hasonlítja a nép megszabadulását álomhoz: mintha ezt mondaná: bizony, minden lélek oly távol van attól, hogy felfogja Istennek páratlan ajándékát, hogy még a pusztá belegondolás is álmélkodásra ragadtat minket, mintha álom lenne ez, s nem történelmi esemény. Micsoda fonákság lenne hát nem elismerni azt, aki véghezvitte?! Sőt a próféta nem azt érti itt, hogy a hívők olyan eltompultak lettek volna, hogy ne fogták volna föl azt, hogy Isten keze váltotta meg őket, hanem, hogy testi érzéklés szerint voltak elkábultak, nehogy mintegy közönséges dolog felől gondolkodva, Istennek hatalmát kisebbé tegyék annál, ami az valóban volt. A shibath szó megengedi tehát, hogy visszahozatalnak fordítsuk (mint némelyek teszik), ami által egybehangzóbb az összefüggés. Mivel azonban ez nem von magával különleges jelentést, elég ha futólag említjük meg az olvasónak.

2. Iam replebitur... Az az időhatározót általában akkor-nak fordítják. Mivel azonban az igék itt jövő idejűek, úgy gondolom, nem helytelen így fordítani: most megtelt..., most így szólunk. Ha azonban elfogadjuk, amit némely zsidó tudósok megerősítenek, hogy ennek a határozószónak az ereje abban van, hogy a jövő időt múlt időbe fordítja át, úgy a he-

lyes fordítás ez: akkor. A próféta szándéka a legkevésbé sem homályos, mivel azt akarja, hogy a nép örvendezzen a visszatérésen, s hogy feledékenyen el ne temesse Isten kegyelmét. Ezért nem közönséges örvendezést mond, hanem olyat, amely a lelket úgy elárasztja, hogy gesztusban és hangban túllépi az örvendezés megszokott mértékét. Ugyanakkor emlékeztet arra, hogy szilárd alapja van ennek az örömnak, mintegy megnyugtatta Isten gyermekeit azáltal, hogy a hazatérés tényét hozza elő. Hiszen ahogyan nem volt siralmasabb dolog, mint a fogságban sínylődni, ahol meg voltak fosztva az Isten által ígért örökségtől, úgy nem volt kívánatosabb dolog annál, hogy visszatérhessenek. Mivel tehát a hazába való visszatérés annak bizonyítéka volt, hogy Isten megújította gyermeké fogadásukat, nem csoda, ha a próféta azt mondja, hogy szájuk megtelt nevetéssel és nyelvük hangos kiáltással. Hasonló öröm ragad el minket ma is, amikor Isten egybegyűjti egyházát; hiszen kétségkívül acélkeménynek kellene lennünk, ha az egyház siralmas szétszórtsága nem készítetne minket fájdalomra és gyászra. A próféta továbbmegy, mikor közli, hogy a csouát még a vakok is látták. Tudjuk ugyanis, hogy abban a korban a népek, mint vakok, bolyongtak a sötétségben, mivel Istennek ismerete nem ragyogott fel náluk; s mégis, Isten hatalma olyan szembeötlő volt ebben az esetben, hogy nyilvános vallomásban törtek ki: nagy dolgot cselekedett népével az Úr. Mennyivel szégyenletesebb lett volna a zsidók hanyagsága, ha szabadon és teli szájjal nem magasztalják Isten kegyelmét, amely oly nagy dicséretet váltott ki a hitetleneknél. Megjegyzendő a beszédmód is, mely hangsúlyozottan kiemeli, hogy Isten nagyszerű hatalmát ebben a szabadításban a pogányok is megismerték. Amikor hozzáteszi, hogy örvendeztek, rejtett ellentétet állít fel az új öröm és a hosszú ideig tartó szomorúság között, amely fogságukban szorongatta őket. Egyértelműen kijelenti, hogy az örömet visszanyerték, mely által a hívők még jobban fel tudják mérni, hogy milyen gyászos volt korábbi állapotuk.

4. Reduc Iehova... A zsolttár második fele, amint mondtam, egy könyörgést tartalmaz, hogy Isten a

maradék foglyokat is gyűjtse össze. Az imádságnak ezt a formáját a Szentlélek diktálta a hazába már visszajutott zsidóknak, hogy siralmas helyzetben lévő testvéreiket ne felejtsek el. Mert bár az egész nép számára lehetővé tették a hazatérést, és teljes szabadságot is kaptak, tudjuk, hogy a sokasághoz képest mégis csak csekély számú ember élt ezzel a jótétéménnyel. Voltak ugyanis, akiket a félelem tartott vissza, másokat meg a bátorság hiánya, mikor látták, hogy a rájuk váró viszontagságokat a maguk erejéből le nem győzhetik, és inkább a maguk nyomorúságának almán hevertek tovább bénán, mintsem, hogy az utazás fáradságát vállalták volna. Valószínű az is, hogy sokan a maguk csendességét és kényelmét többre tartották, mint az örök üdvösséget. Amit Ésaías jóvendőlte, az beteljesedett (10, 22), hogy ti. bár a nép szám szerint annyi, mint a tengerpart homokja, csak a maradék menekül meg. Mivel ugyanis sokan nyíltan elvetették a felajánlott jótétéményt, és mivel a drága szabadság nem volt mentes nehézségektől és akadályoktól, alig néhányak szívében volt bátorság, hogy a lábukat mozdítsák. Nem csoda, ha a próféta azt akarja, hogy az egyház még mondjon imádságokat a visszatérésért. Megjegyzendő az is, hogy milyen volt a helyzetük azoknak, akik visszatértek. Mivel a földet már mások foglalták el, akik mindannyian legveszedelmesebb és esküdt ellenségeik voltak, nem kevésbé voltak foglyok a hazában, mint Babilonban. Ezért kétszeres szempontból is szükség volt arra, hogy az egyház buzgón imádkozzon azért, hogy Isten gyűjtse össze a szétszórtaakat. Először, hogy a gyáváknak bátorságot adjon, a bénákat felrázza, az oktan gyönyöröket elűzze, s kezét mindenké igazgatására kinyújtsa. Azután, hogy a nép visszatért maréknyi csapatát békességben és nyugalomban helyezze el. Az idetartozó hasonlat értelme sokak szerint ez: pontosan olyan drága dolog lenne az, mintha víz áradna szét a pusztaságban. Tudjuk ugyanis, hogy milyen nehéz és gyötrelmes dolog a forró vidékek pusztá homokján keresztülutazni. A déli(vidék) itt a pusztaságot jelenti: mivel a Judeától délre elterülő vidék kietlen és csaknem lakhatatlan volt. Mégis úgy látom, hogy helyesebb azt mondani: itt Isten kegyelmét magasztalja és nagyítja fel a próféta, csodához hason-

a 126. zsoltárhoz

lítva azt, mintha ezt mondaná: Jóllehet nehéz dolog a szétszórt maradéknak egy testbe összegyűjtetni, mégis, ha Isten akarja, lehetséges, mint ahogy nemkülönben lehetséges, hogy a száraz pusztákon folyókat vezessen át. Eközben utal a közbeeső útra, ami a két ország helyzetéből adódik. Ezért nem kell semmi többet odahaladni ahhoz, ami itt olyan egyszerűen hangzik: olyan ez, mintha a puszták és terméketlen vidéken egy folyó szaladna át. Utat nyitni egy nép előtt, amelyik mintegy mélységes szakadékba zuhant bele, pontosan olyan volt, mintha az öntözővíz előtt medret nyitottak volna a pusztaságban.

5. *Seminates in lacrymis...* Ezt a mondatot, véleményem szerint, nem kevésbé kell kiterjeszteni a jövődőre, mint a múltba. A zsidók elvitele voltaképpen magvetés volt, mivel Jeremiás jóslata által Isten a lelküket az aratás reménységére buzdította. A hosszú ideig tartó fogságban azonban mégsem voltak roppant fájdalmak és rettenetes meghurcoltatások nélkül. Olyan volt ez tehát, mint mikor a nélkülözés idején a szegény gazdaember, aki már éhez, kénytelen megfosztani magát mindennapos eledelétől, hogy a következő évre is gondoskodjon magáról. De bármily nehéz is ez a dolog, az aratás reménysége arra készíti, hogy magot vessen. Így tehát a fogságba vitt zsidók nem kevésbé voltak szomorúak, mint az, aki a terméketlenség idején drága magot szór a földbe; amit azonban örvendező aratás követett, mikor szabadok lettek: mivel akkor az Úr, mintegy túláradó bőségű természettel, visszaállította őket örömeikbe. Úgy látom azonban, hogy a próféta a jövődőre nézve türelemre inti a hívőket. Az egyház visszaállítása még nem volt teljes, sőt a két ok miatt, amit kissé korábban már tisztáztam, akkor nyilván a magvetés ideje volt még: mivel ugyan a királyi rendelet minden zsidót szabadon meghívott (ti. a visszatérésre), a sokból csak kevesen, azok is félénken és fokozatosan, kis csoportokban, tértek vissza. Sőt, szomszédaik olyan gorombán és ellenségesen fogadták őket, hogy korábbi rabságuk is elviselhetőbbnek tűnt már. Innen arra következtetünk, hogy még szenvedniük kellett, mint-hogy a teljes aratás ideje még nem érkezett el. Ezért a próféta nem ok nélkül inti őket, hogy állhatatosan munkálkodjanak és hogy a folyama-

tos zaklatások között tartsanak ki és ne lankadjanak el, míg a bekövetkező jobb fel nem tűnik. Némelyek a meshech szót ár-nak fordítják, mások kosárnak, vagy magtartó edénynek. Az utóbbinak nincs értelme. Akik ár-nak fordítják, a Jób könyvének 28. részére utalnak, a 18. versre: „A bölcsesség ára drágább minden gyöngynél.” De a mschch ige, amelyből a szó származik, azt jelenti kinyújtani, kiterjeszteni, s talán itt és a másik helyen is megfelelőbb a mschch eredeti értelmét venni; látszik ugyanis, hogy a próféta itt nem a kéznélfekvő, nyilvános okosságot, hanem a rejtett bölcsességet dicséri, s ezért a bölcsességet dicséri, s ezért a bölcsesség kiterjesztése, azaz megszakíthatatlan folytonossága a mély gyökerekből, jobb minden drágakónél. Ezen a helyen a magvetés kiterjesztése magára a szántóvetőre utal, aki bizonyonnan kiterjeszti és meghosszabbítja életét, amikor magot vet. Ha azonban mágis az ár-at választjuk, a jelentése az lesz, hogy mivel a mag drága és értékes a szűk esztendőben, könnyhullatással vetik azt a földbe. Ez a tanítás még többet is föl-tár. Tudjuk, hogy másutt a magvetés idejéhez hasonlítják életünket. Gyakran történik ugyanis, hogy sirva kell vetnünk, de hogy a szomorúság állhatatosságunkat szét nem zúzza vagy meg ne gyengítse, a lelkeket ez (a kép) az aratás reménységéhez emeli fel. Mindamelllett emlékezzünk rá, hogy nem minden zsidó vetett, akit Babilonba hurcoltak, mert sokak, akik megneheztek Istenre és a prófétákra, s megvetettek minden figyelmeztetést, a visszatérés reménységétől fosztották meg magukat. Akikben ilyen kétségbeesés fészket rakott, azok a maguk nyomorúságában emésztődtek. Akit azonban megtartott Isten ígérete, még a rettenetes ínség idején taláalomra is vetettek magot a földbe, a szívükben az aratás reménysége eleven maradt. Hogy tehát a mi mostani nyomorúságunkat öröm váltsa fel, tanuljuk meg a magunk lelkét arra a végkimenetelre irányítani, amit Isten ígér. Akkor megtapasztaljuk, hogy minden kegyes emberre közösen áll az a jövődőlés, hogy Isten nemcsak a könnyeket törli el szemünkből, hanem felfoghatatlan örömet is áraszt szívünkbe.

Fordította: Szabó István

ZWINGLI AZ EMBERRŐL

Huldrych Zwingli, a zürichi reformátor 1525-ben az igaz és hamis vallásról elmélkedve, ezt írta:

„Megismerni azt, hogy mi az ember, legalább olyan nehéz, mint tintahalat fogni. A tintahal az általa kiválasztott sötét festékfüggöny mögé rejtőzik, amint észleli, hogy a halász ki akarja fogni. Az ember, amint észleli, hogy valaki őt meg akarja ragadni, ki akarja ismerni, azonnal a képmutatás sötét és sűrű ködfüggönyébe burkolódik... Ezt ismerte fel az evangélium elhívott hirdetője Pál is, amikor az I. Kor. 2,11-ben megállapította: „Kicsoda tudja az emberek közül az embernek lelke, amely őbenne van?“. Már a zsoltáros is tudta: „Minden ember hazug“ (116,11/a.). Zwinglinek az volt a véleménye, hogy „ember az embert nem ismerheti meg. Ugyanis oly' arcátlanul hazudozik, oly' mértékben színlel és képmutatósodik, hogy mikor azt hiszed, végre megragadtad valamelyik oldalát, akkor máris a másik oldaláról mutatkozik meg“. Így tehát, mivel az ember nem képes igazán embertársát megismerni, s csak kevesen, szinte senki sem képes önismeretre eljutni, Zwingli úgy vélte: „Istentől, az ember Teremtőjétől kell elkérnünk az emberismeretet, miként az istenismeretet is. – Csakhogy az istenismeret elzárattott értelmünk elől, mert ez túl tompa és esendő Istennek minden értelmet felülmúló dicsőségéhez és világosságához. De ugyanígy elrejtett előlünk az ember igazi ismerete is, mert az túl leleményes és gyors a hazugságban és a képmutatásban.“ – Így hát mind az igazi istenismeret, mind az igazi emberismeret a könyörülő Isten ajándéka, amit újra és újra Tőle kell kérni. Ma is és mindig. Jó erre komolyan figyelniünk!

- bi

Fölösleges kérdés?

Keresztelések alkalmával három kérdést tesz fel a lelkipásztor. Kettőre a szülők és keresztszülők válaszolnak, a harmadikra a gyülekezet minden tagja. Ez a harmadik kérdés így hangzik: „Ígértek-e, hogy ezt a gyermeket szeretetben és imádságban hordozzátok és a szülőknek minden segítséget megadtok ahhoz, hogy őt hitben neveljék?” Erre a gyülekezet így felel: „Ígérjük”. Sok vitát váltott ki ez a kérdés. Sokan fennakadnak rajta, kivált nagyvárosi gyülekezetekben és teljesen formálisnak tartják azt. Hogyan ígérhetünk segítséget olyanoknak, akiket alig, vagy egyáltalán nem ismerünk? Ők sem ismerik többnyire a gyülekezetet. S még ha ismernék is egymást, ugyan bele lehet-e szólni ma abba, ki hogyan neveli a gyermekét? Indokoltak és jogosak ezek az ellenérzések e harmadik kérdés-sel szemben.

Bevallom, én mégis örülök ennek a harmadik kérdésnek, mert minden egyes keresztelés alkalmával emlékezteti a gyülekezetet arra, hogy mindnyájan felelősek vagyunk a megkeresztelt gyermekekért. Nem magán-ügy, nem csupán szűk családi esemény a keresztelés. Az egész gyülekezet ügye. Emlékeztet minket ez a kérdés arra, hogy a gyülekezet: hordozó közösség. „Tartozunk pedig mi az erősek, hogy az erőtelenekek erőtlenségeit hordozzuk és ne magunknak kedveskedjünk” (Rm 15,1).

Mivel tartozik a gyülekezet azoknak, akikben feltámad valamiféle vágy, – talán csak homályos sejtés, – Isten iránt és gyermekeiket meg akarják kereszteltetni?

Hordozó szeretettel. Jó lenne, ha azok, akik bármilyen bátortalanul, hitbéli ismeretek nélkül, esetleg csak egy új divathullámtól sodortatva közelednek az egyházhoz, – ott szeretetet kapnának. Nem is akármit. Jézusi szeretetet. Agapé, amely türelmes, jóságos; nem igénykedik, nem kérkedik, nem fuvalkodik fel, nem viselkedik bántóan, nem keresi a maga hasznát, nem gerjed haragra, nem rója fel a rosszat... (I Kor 13). Szavakban, gesztusokban, türelemben, együtt örvendezésben megnyilvánuló szeretetet adhat a gyülekezet, amely

„mindent elfedez, mindent hisz, mindent remél, mindent eltűr”.

Állhatatos imádsággal. A gyülekezet lehet lelki édesanya, aki imádkozik gyermekeiért. Beszélhet Istennel a gyermekről, hogy azután majd beszélhessen a gyermeknek Istentől. Az imádság légkörében érthetik meg leginkább a szülők és keresztszülők azt, hogy itt Istennel állnak ők is szemközt. Itt nem ők hoznak áldozatot, hanem Isten hozott áldozatot értük. Itt Isten szólt először és szavára válaszolni kell. Itt Isten szeretett elébb, s mi tovább adhatjuk szeretetét. A gyülekezet tagjait arra biztatja ez a kérdés és az arra adott válasz, hogy mindennap imádkozzanak a megkeresztelt gyermekekért és szüleikért. Higgyük el, hogy „Igen hasznos az igaznak buzgósságos könyörgése” (Jak 5,16).

Vonzó közösséggel is tartozik a gyülekezet. Ahova jó eljönni. Ahol békességet lehet találni. Ahol figyelnek az emberek egymásra. Ahol együtt örülnek az örülőkkel és együtt sírnak a sírókkal. Ahol őszintének szabad lenni és nem élnék vissza azzal. Ahol erőt lehet meríteni. Ahol nem a gondolatok elfedésére, hanem azok feltárására való a szó. Ahol tiszták a tekintetek és a szándékok. Ahova feddődés nélkül befogadják a tékozló fiakat is. Ahol jobban örülnek egy megtérő bűnösnek, mint kilencvenkilenc igaznak.

Lefőképpen pedig *élő Igével.* Ez a legnagyobb lehetősége a gyülekezetnek: benne ott van, – ígérete szerint, – Ura, a feltámadott Krisztus; békessége, Szentlelke, gyógyító ereje kiárad. A gyülekezet a keresztszülőknek úgy is szolgálhat, hogy kezükbe adja az írott Igét, a Bibliát; hogy hívja őket a gyülekezetbe, a hirdetett és látható Ige színhelyére; hogy a testté lett Ige, Jézus Krisztus kiábrázolódik a gyülekezet tagjainak halandó életén.

A kereszteléskor hangzó harmadik kérdés ilymódon felráz, felelőssé tesz, megmozgatja fantáziánkat, szolgálatra indít minket.

Nem felesleges ez a kérdés, – ha jól válaszoljuk rá: „Ígérjük”.

Molnár Miklós

Októberi zsoltár

Úgy jöttem futva, félve, fájva,
(Zokogott kinn a bíbor ősz),
Szívembe zendült szent
hossánna,
S féltem, a fájdalom legyőz.

A rozsdabarna rengetegből
Sóhaját küldte száz levél.
Hallottam; fent a sárga lombon
A Bánat sír, s zenél, zenél.

Futva jöttem. Virágos álmok
Sorra feküdtek halva ott.
Kértem a fákat: ó, mire
vártok?
S az erdő sírt és hallgatott.

Koldus szívemet fájdalom járta,
Hulló ködök álmát belepték.
Rongyossá tépett könnyes
ruhába
Úgy kértem ott az őszi estét:

Tavaszi álmok dalosa voltam,
S már mind feküsznek
halva ott...
Ide jutottam. Merre menjek?
S az erdő sírt és hallgatott...

Október volt, október vége...
Belénk sajgult: mi lesz velünk?
És akkor ott a sárba, őszbe
Üzentél drága ünnepünk.

Éreztem akkor: te üzentél!
És lángra gyúlt kihűlt szívem.
S azóta én a ködben, sárban
Szavad: a szent tavaszt viszem.

S hálnak, hullhatnak mind a
lombok;
Te vagy a zengő győzelem!
Drága pompába, virágba
bomlott
Csodás tavaszba jössz velem!

Elébed hullok, megrongyolt lelkem
Belőled új erőt kapott.
Október végén tavaszra letten
Köszöntöm drága, szép napod.

Élő hittel és zsoltáros szívvel
Tépett lelkem neked így hozom.
Október harmincegy:
diadalmas élet,
Köszöntelek és imádkozom!

Kolozsvár, 1951. okt. 29.

Csiha Kálmán
erdélyi püspök

Okos istentisztelet

Az istentisztelet új és gazdagabb értelmét mindenütt keresik ezen a világon. Mielőtt ennek bemutatására rátérnék, az istentisztelet klasszikus értelmét szeretném bemutatni. Ennek vezérgigéjét a Máté 17,1-9-ben látom. Három dolog történik az istentiszteleten, ha valóban Jézusban, a Lélek által megy végbe. *Először:* Jézusban, ahogyan a megdicsőülés hegyén az ő arcán Isten fénye és dicsősége megjelent, úgy jelenik meg a túlnani világ fénye rajtunk is. A létezés szürkésége egyszer csak eltűnik és meglátjuk a megnyílt eget (Jn 1,51). Arcunk átváltozik, belső világunk átalakul. Ahogyan ezen a világon a fény alakítja széppé a körülöttünk levő természetet, ugyanúgy a Jézusban eljött új teremtés világossága széppé formál minden istentiszteletet. Isten jelenléte, az új teremtés világossága létünket átalakítja, arcunkat ragyogóvá teszi (2Kor 3,17-18). *Másodszor:* Jézus közelében az Írásnak új értelme tárul fel. Ahogyan e történetben megjelent Mózes és Illés és jelenlétük megmutatta, hogy az egész Ószövetség nem ellentétes Jézus útjával, Jézus szenvedésével, ahogyan a tanítványok és az egész Izráel hitte, ugyanúgy Jézussal kapcsolatban azóta is az Írásoknak új értelme tárul fel. Közel jönnek és életre lesznek, mert a betű ől és a Lélek az, aki megeleveníti. *Harmadszor:* minden istentiszteleten, mely Lélek szerinti, Jézus szépségéből látunk meg valamit, amint a tanítványok látták az arcát, úgy, mint eddig soha. És Isten arra szólította fel őket, hogy Jézust kövessék, Őtánna menjenek, abban a kritikus helyzetben, amiben egy pillanatra megtorpantak a követésben. Az istentisztelet arra biztat: nézzem Jézust és kövessem őt!

Az egy és egyetemes egyházban *hat olyan modellt említek*, melyek élettel szeretnék megtölteni az istentisztelet sokszor megüresedő formáját. 1. Kísérletet tesznek az *agapé visszahozatalára*. Az egyház valamikor olyan közösség volt, ahol minden istentisztelet egyúttal agapé is volt, azaz meg volt terítve az asztal és egymás szeretetében, javaiban részesedtek, ahogyan Jézus az asztalközösségekben hozta közel Isten királyságát tanítványaihoz, nemcsak példázataiban, hanem életszerűen feltámadása előtt és feltámadása után (Lk 14,15-24; Jn 21,1-14; ApCsel 10,41). A jeruzsálemi gyülekezet szeretete és öröme vonzó tehát ma is (ApCsel 2,46-47). Részt kapni egymás életéből és részt adni a magam életéből a másoknak, erre vágyik a mai ember. Érezni, hogy egy közösség tagja vagyok és mint ilyenre, a másoknak is szüksége van. Nem egy helyen istentisztelet után tea és sütemény mellé leülnek és megindul a beszélgetés, mely utat nyit a másikhoz.

2. Van olyan kísérlet, hogy az elhangzott igehirdetést egy hét vagy két hét múlva, miután ezt mindenki megkapta, a következő istentiszteleten feldolgozzák, megbeszélik. Ez maga az istentisztelet, hogy itt *mindenki aktívan részt vehet* és mindenki látásával teszi az igehirdetés értelmét gazdagabbá. 3. Egy modell az is, hogy amikor a gyülekezet együtt van és imádkoznak, akkor képeket vetítenek a falra, mely megmutatja azokat a valós történelmi problémákat, melyért a gyülekezetnek imádkoznia kell. Megrázó képek ezek nemegyszer, melyek az embert lustaságából felbresztik, és Isten munkatársaként *hívják a világegyetért való szeretetre, imádságra, küzdelemre*. Ennek a kísérletnek az alapja az az Ige, mely így szól: nem tudjuk sem azt, hogy mit kérjünk, sem azt, hogy hogyan kérjük, ezért a Lélek segítségére van szükségünk (Róm 8,26). 4. Van olyan kísérlet, ahol a *lelkész szemléltető eszközöket visz magával a szövekre és ezeket igehirdetés közben felhasználja*. Pl. amikor arról beszél: Ti vagytok a világ világossága, felvisz egy hatalmas égőt és a villanygőg rejtelmeibe ad bepillantást. Majd ezt az igehirdetést kiegészíti egy-egy tudós, vagy tanár rövid magyarázata arról, hogy milyen felfedezések nyomán jött létre és milyen fizikai törvényszerűségeken alapszik az elektromos világítás.

5. Több, mint modell: az istentisztelet új értelmezése az, amikor az istentisztelet végén *gyógyító szolgálat* következik. Az istentiszteletből nem maradhat ki a test sem és Jézus Isten Országának a hirdetését összekapcsolta a gyógyítás és ördögűzés parancsával. Ezt hangoztatják azok, akik a gyógyulás és gyógyítás jelentőségét emlegetik és ezt gyakorolják. 6. Ugyan-

csak az istentisztelet új értelmezését szolgálja az némely gyülekezetben, hogy a *zenét is bekapcsolják ide*. Akár zenekar, akár a lelkész egyedül szólaltatja meg a hangszeret, a cél az, hogy Isten öröme felgyulladjon a szívekben és érezzék, amit az emmausi tanítványok éreztek: hevült a szívünk, tűzzel telt meg a lelkünk. Az istentisztelet nem maradhat intellektuális esemény soha. Egy bizonyos: az okos istentiszteletben kevesebb az *intellektualizmus és az elvontság, és több a Lélek, a közvetlenség* azért, hogy az istentisztelet ne intézmény, hanem esemény legyen. Fel kell tenni tehát a kérdést: milyen kutatási eredmények, milyen irányba segítenek ma bennünket ezen a téren?

Fritjof Capra osztrák fizikus a „Fizika Taoja”, valamint „Fordulópont” című könyvével nagy feltűnést keltett. Munkáiban nem kevesebbet állít, mint azt, hogy párhuzamok vannak a modern tudomány és a misztika között. Azt vallja könyveiben, hogy új gondolkodási rendszer jellegzetessége a holizmus, mely az egész fölényét jelenti a részek fölött. Eddig bizonyos hierarchikus szemlélet érvényesült a fizikában és a filozófiában: Isten-férfi-nő-állatok-növények sorrendje helyezkedett el, ma pedig a részek önállóságára, öntörvényük érvényesülésére esik nagyobb hangsúly. Eddig a férfias értékeket részesítették előnyben és ezeknek megnyilvánulási formáit, ma ellenben itt fordulat következett be. Hivatkozik a kínai filozófiára, mely így fogalmaz: *Amikor a férfias értékek elérték egy tetőpontot, visszavonulnak, a nőies értékeknek átadva az elsőbbséget*. Szerinte ma ez a fordulat következett be, a valóság egy új képzetének a felbukkanása, mely alapvető változást hoz gondolkozásunk és értékeink átrendezése vonatkozásában. Más szóval kifejezve: az ember jobb és bal agy féltekével dolgozik, illetve gondolkodik. Eddig főleg a bal félteke érvényesült, mely a ráció, a logika, az intellektualizmus iránya volt. Ma pedig jelentkezik a jobb félteke, mely az intuíció, inspiráció, meditáció, kontempláció, adoráció irányába mutat. Ezt eddig eléggé elhanyagoltuk. Egy bizonyos „szívtelemesség” jelentkezett életünkben és hatalmas hiányt hagyott hátra. Ma az istentisztelet az egész embernek egy új oldalról való megközelítést kívánja, ennek a fordulatnak a jegyében is. *Az ember csak akkor lehet boldog, ha létének túlnani, transzcendens oldaláról is elérkezik és az istentisztelet belső, lelki életének sokkal gazdagabb megközelítését kell, hogy szolgálja*. Komolyan kell venni az Igét: Isten szeretete a szívbe töltetik ki a Lélek által (Róm 5,5). Az új szövetségben az történik, hogy Isten a szívbe írja be törvényét, hogy az ember Őt belülről, létének nem ismert mélységeiből értse és szeresse. Figyelemreméltó, hogy a fizikus megállapításaihoz a modern homiletika új felfedezése is párosulnak. Egyik homilista megállapítása szerint: *A prédikáció legmaradandóbb hatása érzelmi síkon jelentkezik*. A legnagyobb igehirdetők tudták azt a titkot, hogy minden kítűnő eszme és logikus bizonyítás hiábavaló, mert a szívet nem éri el. Az az istentisztelet, mely a szívet nem éri el és az embert belsőleg nem érinti, nem eredményez élményt, a hit megtapasztalásához nem vezet el, mert hiszen annak a reformátori szemlélet szerint is ez a szíve: Isten nemcsak másoknak, hanem nekem is bűnbocsánatot és örökéletet készített. Annak pedig, hogy az ember szívet el lehessen érni, a homiletika kelléktárában egyik fontos eszköze az *elbeszélés*. Az elbeszélés, a „narráció” megmozgatja a fantáziát és az ember szívet megnyitja a valóság előtt. Fontos, hogy az istentisztelet nyelve ne a filozófia legyen, hanem a Biblia „eredeti” nyelve, az elbeszélés. Ez az okos istentisztelet követelménye. Ezt hangoztatja Peter Bukowski legfrissebb homiletikai alkotása (*Prédigt wahrnehmen*), mely a református igehirdetés elméletét, mai követelményeit ismerteti. Istentiszteletünk megújulását egyedül a Lélek adhatja meg, de ezekre a fogódzókra is szükségünk van, hogy a kor és a mai ember követelményeinek is megfeleljünk.

Dr. Szathmáry Sándor
kutatóprofesszor

(Részlet abból az előadásból, ami 1991. október 6-án hangzott el a Klauzál téri gyülekezetben, a „Hinni és gondolkodni” sorozatban)

CSENDESSÉG – BIBLIÁVAL

A holland festő: Vincent van Gogh 1885. októberében festette ezt a képet. Címe: „Csendesség nyitott Bibliával”. A Könyvek Könyve kissé megdőntve, szinte kínálja magát olvasásra a szemlélőnek. A bibliai szöveg nem vehető ki tisztán, de a festő ecsete nem hagy kétséget afelől, hogy az olvasásra ajánlott rész Ézsaiás könyve 53. fejezete, az Úr Szenvedő Szolgájáról jövődőlő prófécia. A sötét színek, melyekkel itt van Gogh dolgozott, megfelelnek a mondanivaló súlyosságának.

Az akkor 30 éves brabanti lelkész-fiú belefestette a képbe gyötörően nehéz életét. Épp’ akkoriban hagyta el az atyai házat. Elviselhetetlen volt számára a gondolat, hogy a szakítás végérvényes. Ettől az érzéstől akart megszabadulni, így hát megpróbálta „kifesteni” magából fájdalmas élményét.

A Biblia a képen feltehetőleg van Gogh apjának, a tekintélyes református lelkésznek a könyve. A fiú számára A KÖNYV nagy és tiszteletre méltó, mint saját apja. Halovány, áttetsző sárga fény hull a Bibliára: a szeretet, a vigasztalás, az élet meleg sárgás-barnája. Akár egy

védőpajzs, emelkedik ki az Írás a háttér sötétjéből. Ez a sötét háttér rövidreszabott, kirobbanó művészetének tragédiáját érzékelteti. Azt az életet, amitől családja szinte irtózva fordult el.

A Bibliát ismerő fiút – a festőt – a Szenvedő Szolga közelsége egy szempillantásra megállítja. De csak egy szempillantásra, aztán minden újra összefolyik előtte és benne, mint az olvashatatlan bibliai szöveg.

Ugyanakkor van Gogh még egy másik könyvet is odafest a Biblia mellé. Egy kortársa könyvét, amelyre erős fény hull, s így mintegy ellensúlyát alkotja az atyai Bibliának. A szinte rojtosszerű olvasott könyv címe: „La joie de vivre” – Életöröm. Ez utalás Emile Zola 1884-ben megjelent könyvére. A festő ajándékozta ezt a könyvet apjának, aki azonban sértő szavakkal visszautasította az ajándékot.

Az ifjú van Gogh szinte megszállottan törekedett arra, hogy Jézus örömmüzenetétől indítva, cselekvő szeretettel alkotó életet éljen. Ahogy a regény hőse: Pauline, aki mindenféle kötöttségtől mentesen,

mély szeretettel élte és szolgálta az életet.

Van Gogh ifjú éveiben segédnító volt egy nyomornegyedben. Laikus prédikátorként szolgált a megalázottan élő bányászok között. Ő maga is szegénnyé lett – érettük és közöttük. Elbocsátották állásából. Ekkor, 26 évesen, törhetetlen szellemi erővel váltott át festészetre, s lett a megalázottak és megszorítottak ábrázolója.

Ma megfizethetetlen árú képei az egyébként feledésbe süllyedő szengyűjtők mindennapjairól akkoriban eladhatatlanok voltak. Theo öccsének 1887-ben ezt írta: „Eléggé megértettük a Bibliát? Úgy hiszem, Jézus ma is ezt mondaná azoknak, akik ölbetett kézzel szemlélik a nyomort: Nincs itt, fel-tamadott. Mit keresitek a holtak között az Élőt?”.

A kicsiny, szinte szétolvasott könyvecske a Biblia előtt elárulja a festő igyekezetét: keresni és megtalálni az élő Krisztust, az öröm forrását és teljességét. Vágyódását arra a szeretetre, ami nem hagyja magát megerősítenedni a holt tan és a bezárkózó-kirekesztő „kegyesség” által.

Mintha ez a kép azt üzenné: a Szentírás az átadásban él tovább. Mindig jönnek majd olyanok, akik a bibliai szöveget a maguk korára alkalmazzák, magukat behelyezik a bibliai világba, a bibliai üzenetet megszólaltatják a maguk világában. Így él és élte csendességben az Írás. Így tudnak tovább élni és éltetni azok, akik a halál árnyékában, az árnyék ellen nagy világosságot látnak meg az Írásban, az Írás Ura által. Boldogok, akik újra felfedezik e kép által is a reformáció egyik nagy üzenetét: sola Scriptura, egyedül a Szentírás által adatik az üdvösség nagy öröme az embernek ma is...

Békefi Lajos

ERŐS VÁRUNK NEKÜNK AZ ISTEN...

Énekeskönyvünk 390. éneke: „Erős vár a mi Istenünk” – a reformáció himnusza, harci zsoltára. Azért nevezhetjük zsoltárnak, mert szerzője, Luther Márton a 46. zsoltár gondolataira építette fel. A kezdősor a bibliai zsoltárszöveg 8. és 12. versére utal: – A Seregek Ura velünk van, Jákób Istene a mi várunk”. Németül nyomtatásban először 1529-ben jelent meg, valószínűleg két évvel korábban keletkezett. Dalmát is Luther komponálta: eredeti formájában bonyolultabb ritmusával még harciasabban hangzott. A mi énekeskönyvünkbe az evangélikus egyházban használatos változat került, hogy mi is együtt tudjuk énekelni evangélikus testvéreinkkel. Tudomásunk szerint az ének első magyar fordítását Skaricza Máté készítette. Ez olvasható már Huszár Gál 1560-61-ben megjelent énekeskönyvében is a 46. psalmus szövegként:

Erős várunk nekünk az Isten,
és fegyverünk ellenség ellen,
Meggzabadít veszedelemtől,
kik ránk jönnek mostan mindenfelől.
Az mi régi ellenségünk
háborgat minket
erővel, fegyverrel
és csalárdsággal,
és minden nagy hatalmassággal.

Nincsen nekünk semmi hatalmunk,
kivel neki ellene álljunk,
viaskodik az Úr érettünk,
kit az Isten bocsátott nekünk.
Ha kérdező hogy ki legyen az,
(Jézus Krisztus)*
Seregeknek Ura,
kinél nincs több Isten,
annál vagyon az győzedelem.

Ha ez világ mind ördög volna,
és elnyelni minket akarna,
azért tőle semmit ne féljünk,
csak Krisztus oltalmában bízunk.
No bátor diühösködjék,
no fenekedjék
ez világnak Ura,
nincs rajtunk hatalma,
Urunk Krisztus őtet megbírta.

Megáll az Istennek ígéje,
és nem állhat senki ellene,
az nagy Isten vagyon mivelünk
és Szentleke lakozik bennünk.
Ha testünk nekünk elvész,
ha marhánk elvész,
hírünk, nevünk,
feleségünk, gyermekünk,
az mennyország megmarad nekünk.

*Egy sor a nyomtatásban kimaradt; a zárójelbe tett pótlást az énekeskönyv egyik használója írta a lap szélére.

Énekünk fenti változatának egy részét 171. dícséretünk mentette át, hiszen ennek szövege egy az egyben a Luther-ének negyedik versszakának első fele. Kevesen tudják, hogy ennek a szép igehirdetés előtti éneknek milyen szoros kapcsolata van a 390. dícséretünkkel.

Bár egyes kutatók szerint nem az „Erős vár a mi Istenünk” volt annak idején a „reformáció himnusza”, hanem az „Eljött hozzánk az üdvösség” (Es ist das Heil uns kommen her) kezdetű ének; a 46. zsoltár alapgondolatára épülő Luther-ének sok bátorítást jelentett magának a reformátornak is, és azóta sok-sok embernek. Csak angol nyelvre mintegy 60 fordítás készült, és csaknem minden gyakran beszélt nyelvre lefordították. A magyar fordítások közül kiemelkedik József Attila műfordítása, amely szótagszámában illeszkedik mostani énekeskönyvünk leegyszerűsített dalmához, így énekelhető is arra. Nem véletlen, hogy az ének mind a mai napig semmit sem veszített népszerűségéből. Nekünk, keresztyéneknek olyan hős vezérünk van Jézus Krisztusban, aki legyőzte az „ős ellenség”-et: „Ő a mi diadalmunk!”

Vizi István

BUDAPEST-DÉL SZÁMADÁSA

Szeptember 23-án délután a nagyvárad-téri gyülekezet tanácstermében tartotta a Budapest Déli Református Egyházmegye évi számadó ülését. Egri Miklós esperes Igeolvasása és imádsága után Szilágyi Sándor egyházmegyei gondnok megnyitó köszöntése, s az esperesi beszámoló következt a gyülekezetek életéről, az 1990-es esztendőről. Sorra vette a 24 gyülekezet legfontosabb életjelenségeit, értékelte az 1990-es év legfontosabb változásait: az általános tisztújítást, az iskolai hitoktatás megkezdődését, a gyülekezetek nagyarányú külső-belső építkezését. Váradalomként említette: az új vezetés „kialakíthat egy egyházszervezeti kálvinista közgondolkodást”. – „Szeretnénk, ha az új testületi felállás a Magyarországi Református Egyház krisztianizálódását munkálná, s egy markánsabb Krisztus-arcra reformálódna a gyülekezetek. A reformáció

ugyanis csak krisztianizálódás lehet”. – „A hitoktatás megjelenése az iskolákban történelmi jelentőségű.” A hitoktatásnak ugyanis be kell épülnie a közoktatás és közművelődés rendjébe, hiszen az európaiság és ebben a magyar kultúra keresztyén jellegű. A magyar kálvinizmus ennek a keresztyén kultúrának markáns képviselője. Nem lehetünk liberálisak, nincs keresztyén liberális, nincs keresztyén szabad-elműség és számunkra nincs általános keresztyénség”. A gondolatébresztő és biblikus beszámoló jó keretet adott a tanácsülés további építő folytatásának.

A szakelődői jelentések elhangzása után megtörtént Kiss László megválasztott pestlőrinc-szemeretelipi lelképásztor bekebelezése az egyházmegye lelkészi karába. A testület határozatilag sürgette a Lónyay Gimnázium újraindítását, a Juhász Levente nagytétényi lelkész

elleni határozatok határozott végrehajtását. Önálló kezdeményezésként az egyházmegye elhatározta a délvidéki menekültek segélyezését. Meghallgatta Kettős János kopácsi lelképásztor beszámolóját a súlyos helyzetről. Rövid néhány nap alatt buzgóságosan adakozott a rászorulóknak javára. A segélyek és adományok koordinálását az esperesi hivatal végzi munkatársaival. Gyülekezetek eddig mintegy 100 000,- Ft készpénzadományt küldtek, ebből jutott a zánkai menekülttábor gyermekei és a baranyai rászorulóknak részére. Természetbeni adományként (ruha, élelmiszer, takaró, cipő, tisztálkodási szerek) mintegy három tonnányi segélyt juttattak el délvidéki menekült testvéreinknek. Az adományokat szeretettel és köszönettel nyugtázta Bereczky Ildikó harkányi lelkész, aki gondozója az odaszorulóknak és Bóka András baranyai esperes.

B. L.

REFORMÁTOROK ARCKÉPCSARNOKA

A világ Világosságát jelképező gyertyától jobbra (H) Kálvin, balra (E) Luther. A Wiclif, B Hus, C Prágai Hieronymus, D Zwingli, F Oecolampadius, G Bucer I Melancton, K Petrus Martyr, L Knox, M Flacius Illyricus, N Bullinger, P Beza.

KÁLVIN-TÉR

Újra eredeti szépségükben láthatók a Kálvin téri gyülekezet Kálvin termének színes üvegtáblái. Ezek az ablakok 1937-ben készültek Muraközy Gyula lelkipásztor kezdeményezésére, egy-egy bibliakör, illetve magánszemély önkéntes adományából.

A felső ablaktáblákon bibliai jelképek láthatók: nyitott könyv, s rajta A-O, mécses, szőlő, égő csipkebokor, búzakarász, betlehemi csillag. Az alattuk lévő ablaktáblákon ezeknek megfelelő bibliai igék. A terembe felvezető lépcsők találkozására felett pedig Kálvin, Bethlen és Bocskay képmása áll őrt, valamint egyházunk címere.

A második világháború alatt három felső ablakszárny teljesen megsemmisült, a többi szinte kivétel nélkül megsérült. A hiányok pótlását és a sérült részek restaurálását most Szabó Erzsébet és leánya, – üvegművészek – készítették el, magas művészi igényességgel. Amikor a napsugár életet ad ezeknek a színes ablaktábláknak, Dsida Jenő verssorai jutnak eszünkbe:

„Színek zengése!
Fények zúgása!
Mártír mosolya!
Szűz vallomása!
Kék, ami békül,
piros, mi lázad!
Magasba ragad,
a mennybe ragad
lángtűnemény
és tűzkáprázat!”

(Részlet a „Templomablak” c. versből)

Nem véletlen mondom

*Ha fellegszakadó
időben
kurta*

*s rövid a szó,
nem lehet az élet,
nem lehet olcsó.*

*S ahogy
pattog a szikra,
pattog a szó,
tikasztó a léggör,*

*s forró,
mert aggasztó,
amik történnek,*

*mikor falvak
és városok égnek,
mikor társadalom
s a család:*

*felbomló,
és sehol sincs
gondoskodó szellem
és lélek,*

*mert ha hangzott is
ének,*

*nem volt nyoma
a megértésnek,
hisz mindent letört
és elnyomott
az ágyászó.*

Vékey Tamás

FELHÍVÁS!

Kedves Testvérünk!

Azzal a felhívással fordulunk Magyar Református Gyülekezeteinkhez, lelkipásztorokhoz, gondnokokhoz és egyháztagokhoz az alább ismertetendő szent és szép, Isten dicsőségét és népünk lelkiségét gazdagító tervünkkel, hogy templombővítésünket anyagi erejéhez mérten támogatni szíveskedjék.

Istennek hála, 350 férőhelyes templomunkat kinőtöttük, bővítése elkerülhetetlen, de annak több milliós kiadása saját erőnket messze meghaladja. Református Templom Alapítvány megnevezéssel alapítványt hoztunk létre, így aki erre a célra anyagiakat áldoz, az érvényes rendelkezések értelmében az erre a célra adott összeget adóalapjából levonhatja. Erről az Alapítvány minden befizetőnek igazolást ad. Befizetési csekket lelkészi hivatalunk minden igénylőnek küld.

Cím: Budapest XX. Ady E. u. 81. 1204 Tel.: 127-8013

Bírósági bejegyzési szám: 66 253
Számiaszám: 561-010828-7 MNB:
217-98254.

Előre is köszönetét fejezi ki a
PESTERZSÉBET KÖZPONTI RE-
FORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG

HIRDETÉS

ÚRVACSORAI KELYHEK
ÉS EGYSZEMÉLYES POHARAK
KÉSZÍTÉSÉT TERMELOI ÁRON,
KÜLÖNBÖZŐ MÉRETBEN
VÁLLALOM.

Mintadarab megtekinthető
a gyártónál:

SZUHAJ ANTAL, 1204 Budapest,
Pacsirta u. 147.

Vidékre kérésre fényképes
tájékoztatót küldök.

A szerkesztőbizottság tagjai: Bajusz Árpád,
Hantos Jenő, Szabó István, Takaró Tamás
Felelős szerkesztő: Békési Lajos
Felelős kiadó: Egri Miklós
Szerkesztőség: Református Esperesi Hivatal,
1099 Budapest, Őszi út 90.
Telefon: 133-4057

A lap fenntartása gyülekezeti és egyéni
adományokból történik, melyek befizetése
a lelkészi hivatalokban, vagy a 2009-es
csekkön lehetséges.

Készült az AMEKO Kft. Nyomdájában
Felelős vezető: Kovács Gábor